

18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA SARAY ATLARININ BİNİT TAKIMLARI

*Emine DİNGEÇ**

ÖZET

Fetihlerini at üzerinde yapan Türkler, ata ulaşım aracından daha ötede bir anlam yüklemişlerdir. Ata verilen önemden dolayı, gerek devletlerarası ve gerek devlet yöneticileri arasında at, hediyeleşmede vazgeçilmez unsur olmuştur. Bu önem aynı zamanda at binit takımlarına da yansımıştır. Atın, özellikle üst düzey devlet adamları arasında hediyeleşme unsuru olmasının yanında, Osmanlı erkeklerinin takı takmama gelenekleri, zenginliklerin at binit takımlarına yansımalarına neden olmuştur. Devlet erkânının zenginlik ve gösterişi at binit takımlarında kendini göstermiştir. Böylece, binit takımları kişilerin gücünü ve konumunu yansıtan bir ayna olmuştur. Öyle ki, teşrifat kuralları gereğince kimin nasıl ata bineceği ve nasıl binit takımı kullanacağı belirlenmiştir. Saraya hediye olarak gelen binit takımları raht hazinesinde muhafaza edilmiştir. Farklı parçalardan oluşan at binit takımlarında, değerli kumaşlar kullanılmış olup, kıymetli taşlarla zenginleştirilmiştir. Bu çalışma, Topkapı Sarayı'nda 18. Yüzyıla ait Has Ahur, defterine kayıtlı olan binit takımlarının incelenmesiyle hazırlanmış olup, Osmanlı kültür tarihine katkı sağlanmayı amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: At binit takımı, Raht, Osmanlı, Saray.

ABSTRACT

The Saddle Sets of the Palace Horses in the Second Half of the Eighteenth Century

* Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü / KÜTAHYA, emine9@gmail.com

Turks who made conquests on horseback valued horses more than a transportation vehicle. For this importance, horses became one of the significant presents among statesmen and also between the rulers. Therefore, it is interesting to see the reflection of that importance on the saddle sets. Besides the value of the horses between the statesmen, another factor was the lack of tradition with ornaments for personal adornment between the Ottoman men. This made the saddle sets one of the stages where their richness and vanity were displayed. Saddle sets reflected the power and position of the persons. Later on it was regulated as the ceremonial rules of the palace who is going to ride which horse and use what kind or color of saddle. The saddle sets which were given to the Ottoman palace as presents were preserved in a special treasury called "raht". These saddle sets were made of luxury fabrics and precious stones. This study comes out from the researches made on the saddle sets from the records of "Has Ahur" in Topkapı Palace. The purpose of this study is hopefully to contribute to the Ottoman cultural history.

Key Words: Saddle sets, Raht, Ottoman, Palace, Horses.

Giriş

Bu makalede, 18. yüzyıla ilişkin arşiv kaynaklarından derlenen verilere dayanılarak Osmanlı Sarayı'ndaki at binit takımları üzerinde değerlendirmeler yapılacaktır. Bilindiği gibi atlar, Osmanlı devlet törenlerinin vazgeçilmez unsuruydu. At ile törene katılmak bir ayrıcalık olduğu gibi ata binme hakkını elde edenler de belirlenen kurallara uymak zorundaydı. Padişah ve yüksek rütbeli devlet adamları, tebaanın katıldığı resmi tören ve şenliklere donanmış atlar ile çıkardı. At binit takımları, statü gösteren bir role sahip olduğundan, atına binerek gelen devlet görevlisi, teşrifat esaslarına göre atını donatmak durumundaydı. Padişah tebaası karşısına özellikle at üzerinde çıkmaya önem verirdi. Çünkü at üzerinde halkın karşısına çıkmak, padişahın sağlıklı olduğunun halka gösterilmesi için bir fırsattı. At üzerindeki padişah, halka görevinin başında olduğunu ve yönetim açısından istikrarlı bir çizgi çizdiğini gösterirdi. Böylece halka, yönetimin kontrol altında olduğu mesajını verirdi.

Osmanlı saray teşrifatının önemli bir ögesi durumunda olan at ve at binit takımları¹ Osmanlı monarşisinin dayandığı yönetim anlayışını ve dünyayı algılayışını açıklayan bir anlatının sembolizması diğer bir deyişle ritüel diliydi. Atı ve silahı, sadece başta padişah olmak üzere tüm hanedan

¹ At takımları için genellikle koşum takımı ifadesi kullanılır. Koşum kelime anlamı ile araba hayvanlarının kayış takımını ifade eder. (http: tdkterim.gov.tr. 02.01.2010) Yani, koşum takımı, arabalara koşulan atların takımlarını tanımlar. Sümer, çalışmasında ata binme eyleminden hareketle binit takımı demeyi tercih eder. (Bkz. Sümer 1983:IV). Bu kullanım arabaya koşulmayan atlar için doğru bir tanımlamadır. Saraydaki atlar da binme eyleminde kullanılan atlardır. Bu nedenle biz de Sümer gibi, çalışmamızda adı geçen takımları, at binit takımı olarak nitelendirmeyi tercih ettik.

üyeleri ile padişahın görevlendirdiği ve yetki verdiği, *askeri* denilen devlet görevlileri kullanabilirdi. Reayanın ata binmesi ve silah kullanması yasaklanmıştı.

Devlet erkânı, atını teşrifatta belirlenen kurallar gereğince donatabilmekteydi. Buna göre, sadrazam, *ağır divan rahatlı ata*, kubbe vezirleri, kaptan paşalar, kazaskerler, ve İstanbul kadısı *saçaklı takımli ata*, yeniçeri ağası, defterdar, reis efendi, tevki'i (nişancı) defter emini, şikk-ı evvel ve sani efendiler, *divan rahatlı ata*, yeniçeri katibi ise *kemer rahatlı ata* binebilmekteydi (Abdurrahman Şeref 1331: 356). Esad Efendi, hazırlanmış olduğu *Teşrifât-ı Kadîme* adlı eserde de devlet erkânının katılacağı tören ve kutlamalarda atların kuşamı hakkında bilgiler vermektedir. Buna göre, sadrazam, vezirler, şeyhülislam, reissülküttab, çavuşbaşı ağa, mirahur ağa, kethüda bey davet edilmiş oldukları törenlere *divan bisatlı* veya *divan rahatlı*² olarak tanımlanan atları ile katılırlardı. Atlarını kıymetli eyer ve örtülerle donatmaktaydılar (Esad Efendi 1979: 3-4, 81, 124). Divan rahatlı at ifadesi aynı zamanda gümüş üzengili ve gümüş zincirli anlamında kullanılmaktaydı (Uzunçarşılı 1988:198). Kemer raht da yine özel eyerlenmiş atı ifade etmekteydi. At binit takımı, görüldüğü gibi giyilen kürk ve takılan kavuk gibi statü belirleyici bir unsur olarak kullanılmaktaydı.

Saraylıların kullandıkları atlar, gerek cinsleri ve gerekse kuşamları bakımından farklıydı. Saray atı, özellikle kuşamıyla, tebaanın saraylıyı kolayca tanımasını sağlardı. Bununla ilgili bir anekdot bahsedilen durumu çok iyi anlatmaktadır. Yavuz Sultan Selim tahta geçtikten sonra, tahtını korumak adına giriştiği mücadelede önce yeğenlerini boğdurtur. Bu olayları haber alan kardeşi Korkud, Piyale adında yakın bir dostu ile Teke vilayetine kaçır. Korkud ve Piyale bir kaya oyuğunda yaşamaya başlarlar. Kendilerine yiyecek getirmeleri için bir Türkmen'i şehre gönderdiler. Fakat Piyale, büyük bir hata yapıp Türkmen'e kendi atını verir. Sırmalı kumaşlarla bezenmiş at, şehirde dikkat çeker. Korkud'un takipçileri, sırmalı ata şüphe ile yaklaşırlar. Takipçiler, Türkmen'in izini sürerek Korkud'u yakalalarlar (Hammer 1993: 405). Böylece özel binek takımı ile kuşanmış at, Korkud'u ele verir.

Atın saray protokolündeki yeri, onu hediyeleşmede vazgeçilmez unsurlar arasına dahil edilmesini sağladı. Saray içi hediyeleşme yine teşrifat kuralları gereğince yapılmakta, kişiler konumları ve statülerine göre hediyeler sunmaktaydı. Örneğin, Ramazan Bayramı'nda padişaha geleneksel olarak sunulan hediyeler arasında, sadrazamın sunacağı atlar, yeniçeri ağası tarafından armağan edilen iki mükemmel at, kethüda bey ve kaptanpaşa

² Atların, törenlerde ve özel günlerde, altın veya gümüş eyerlerle donatılarak, değerli kumaşlarla kuşandırılmasına denir.

tarafından gönderilen mükemmel birer at, defterdarın ulaştırdığı bir at ve bir beygir yer alırdı. Bu hediyeler, baltacılar kethüdası aracılığıyla listelenerek padişaha gönderildi (Esad Efendi 1979: 65-66).

Çalışmamız, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Maliyeden Müdevver'de 22097 numarada kayıtlı olan Has Ahur defterini esas almaktadır. İncelediğimiz defterde devlet erkânı arasında hediye edilen atların kayıtları bulunmaktadır. Defter, bir yandan hediyeleşmede at ve binit takımının önemini yansıtırken diğer yandan hediyeleri ayrıntılı olarak anlatarak o dönemde kullanılan binit takımları hakkında zengin bilgi vermektedir.

Makalemizin hipotezi bu takımların açıklanan özellikleriyle bir dil kodu oluşturduğu ve bu kodlama ile muhataplarını etkilediğidir. Bu kodlar, yazı gibi formel bir öğretimi gerektirmediği için mesajlarını, yazı bilen bilmeyen, farklı dilleri kullanan geniş kitlelere ulaştırma özelliğine sahiptir. Bundan daha önemlisi, semboller biçiminde olduğu için algılanması muhataplarına göre değişir. Muhataplar kendilerine göre algılayarak başta padişah olmak üzere at sahiplerini kendi dünyalarında canlandırırlar. Bu özellikleriyle ritüeller ve bu ritüellerde kullanılan semboller her dönemde önem taşımıştır.

Makalemizde, 1756-1763 tarihleri arasında hediye olarak gelen ve adı geçen deftere kaydedilen 208 adet binit takımını inceleyerek, bu takımların özelliklerini ortaya çıkarmayı hedeflemekteyiz. Böylelikle hipotezimizi test etmeye olanak verecek verilere de ulaşmış olacağız. Yeri geldikçe, defterin muhteva analizini yaparak sayısal verileri kanıt olarak kullanacağız. Bu konuda belirtilmesi gereken bir diğer husus da, defterde adları geçen takımların bazı objelerine bugün sahip olmayışımızdır³. Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki at takımları üzerine yapılan çalışmalarda, defterde zikr edilen bir çok objenin yer almadığı gözlenmiştir. Bu durum, elimizdeki defterin önemini bir kat daha arttırmaktadır. Yüzyıl öncesine ait olan at binit takımlarının bile müzelerde bulunamaması, Türklerin tarihinde önemli yere ait olan at kültürünün gelecek nesiller tarafından bilinmemesine neden olacaktır. Atı ile tanınan Türkler, teknolojinin getirdiği yenilikler nedeniyle, ona ait değerleri de unutmak üzeredir. Bu çalışmanın bu alandaki eksikliği gidermede katkı sağlayacağını umarız.

³ Bunun en önemli nedeni, ekonomik sıkıntıya düşen devletin, her türlü altın ve gümüşten yapılan eşyaların paraya dönüştürülmesinde bu kaynaklardan yararlanmasıdır (Karal 1942: 44). 19. Topkapı Sarayı Müzesi'nde yaptığımız çalışmalar, 19. yüzyıla ait birkaç binit takımından başka bir şeyin kalmadığını göstermektedir (Bkz. Resim 2.). Var olan binit takımları da Topkapı Sarayı Müzesi'nin *raht ve arabalar* ile ilgili bölümünden sorumlu olan uzmanların çalışmalarıyla tanıtılmıştır (Bikkul 1949: 118-131; Esemeli 1998: 100-125).

Hediye edilen takımlar, genellikle hediye edilen atın cinsi ile tamlama yapılarak ifade edilmiştir. Örneğin, takım-ı esb-i rûmî, takım-ı esb-i mısırî gibi. Takımlar tarif edilirken, zaman zaman mükemmel sıfatı ile pekiştirilmiştir. Takımların, esb-i rûmî veya esb-i mısırî olarak nitelendirilmesi onların farklılığından çok atın cins özelliğine ve vücut ölçüsüne göre takımların tasarlandığını göstermektedir. Bu defter esas alınarak *at binit takımları* incelendiğinde üç bölümden oluştuğu görülür.

1. At Örtüleri: Kesme ve hâşe,
2. At binmeyi kolaylaştıran unsurlar: Eyer, raht, başlık, rişme ve üzenği,
3. Silah: Topuz ve gaddare.

At takımlarındaki bu üç grup öge at ve binicisi ile bütünleşerek bir anlatım dili haline gelmiştir. Bu dil de üç boyutta kendini göstermiştir.

- a. At binit takımlarının üretildiği malzemenin cins ve kalitesi kumaş ve metal olarak,
- b. Bunlar üzerindeki işleme ve motifler,
- c. Renkler.

1. At Örtüleri

Kesme ve Hâşe: At koşum takımı içerisinde at eyerlerinin üzerine örtülen kesme⁴ ve hâşe⁵ bulunmaktadır. Kesme ve hâşe, her ikisinde at eyer örtüsü anlamına gelmektedir. Uzun ve saçaklı olan hâşedir (Abdülaziz Bey 2000, 235). 18. Yüzyılın ilk yarısına ait minyatürlerde ise eyer örtüsünün bir tane olduğu gözlenir (Bkz. Resim 2). Bizim incelediğimiz defterde, her ikisinin bir arada olduğu takımlar olduğu gibi sadece birinin olduğu takımlar da bulunur. At binek takımları içinde bazen yedek örtü de bulundurulmaktadır.

Kesme ve hâşelerin yapımında, çuka⁶, aba⁷, kadife⁸, kemha⁹, atlas¹⁰, dîbâ¹¹, Cânfes¹², gibi değerli kumaşlar kullanılmaktaydı. Bir binit takımında

⁴ At eyerlerinin üzerine örtülen örtü. (Pakalın 1971: II, 271).

⁵ Hâşe veya Haşa, Gaşya da denir, Eyer örtüsü, bilhassa sırmalı paftalarla işlenmiş olanlarıdır. Bkz. (Arseven 1983: 691).

⁶ Yünden dokunmuş, bir nevi sık ve tok kumaş. Bkz. (Yatman 1945: 67).

⁷ Kalın yünlü kumaş. Bkz. (Apak, Gündüz, Eray 1997: 21).

⁸ Çözgü ve atkı ipliği ipek olan havlı kumaştır. Bkz. (Apak, Gündüz, Eray 1997: 26).

⁹ Doğrudan gümüştü klaptanla dokunmuş ipekli kumaş. Bkz. (Apak, Gündüz, Eray 1997: 26).

¹⁰ İnce ipekten sık dokulu düz renkte sert ve parlak bir kumaştır. Bkz. (Apak, Gündüz, Eray 1997: 21).

¹¹ İpekli kumaş. (Yatman 1945: 67).

yer alan kesme ve hâşe genellikle aynı kumaştan yapılmaktaydı. Çuka kumaşlar yünden yapılması nedeniyle at binit takımında kullanımı daha rahat olsa gerekir. Fakat bizim incelediğimiz at binit takımları hediye olarak tasarlandığı için şıklık ön plana çıkmakta ve ipekli dokumalar yünlü dokumalara göre daha çok tercih edilmekteydi. At binit takımlarında rastladığımız çuka dışındaki kumaşlar, genellikle ipeğin farklı şekillerde dokunmasından oluşmaktaydı. Örneğin, kadife, kemha, atlas, dîbâ, cânfes ipekli kumaştı. İpekli kumaşların görüntüde göze hitap etmesi seçiciliğini artırmış olmalıydı. Sınıflamamızı, daha da genelleştirirsek hediye edilen at binit takımlarında ipekli kumaşlar %75, yünlü kumaşlar ise %25 oranında kullanılmıştı diyebiliriz.

Kesme ve hâşelerde, yünlü kumaşlar içinden en çok tercih edileni çuka kumaştı. 197 kesmenin 48'i çukadan yapılmıştı. Kesmeler astarlı olarak tasarlanmış, astar için ise yaygın olarak atlas kumaş kullanılmıştı. Kesme veya hâşenin üstte görünen rengi ile astarın renginin uyumuna dikkat edilmişti.

İpekli kumaşlar olan kemha, atlas ve dîbânın at binit takımları içinde kesme veya hâşenin daha yaygın olduğu belirtilmişti. Örtü olarak kullanılan kemha kumaşlarda gümüşî ve beyaz renk, dîbâda ise, pembe ve beyaz, daha çok tercih edilmişti. Atlas üzerinde çeşitli renkler rahatlıkla kullanılabiliştir. Bunlar arasında gümüşî, beyaz, al, laciverd ve maî renkleri ön plana çıkmıştır. İpekli kumaşlar içinde kadife ve atlas kumaşlarda ise koyu renkler tercih edilmişti. Atlas ve dîbâ kullanımının yaygınlığını göstermek açısından şu veri bilgi verebilir. 197 kesmenin 102'si atlas ve dîbâdan oluşmaktadır. Bunların kendi içinde dağılımı ise atlas 53, dîbâ 49'dur. Dîbâ hem saray ortamında hem de halk arasında tercih edilen bir kumaştı. Atlas ise diğer kumaşlara göre daha bilinen bir kumaştı. Bu kumaşların yaygın olarak kullanılması 18. yüzyılda sarayda yaşanan lüks eşya kullanımının nisbeten azaldığı izlenimini vermektedir.

Diğer kumaşlarda koyu renklerden kaçınılmış iken kadife kumaşlarda al ve siyah renk tercih edilmişti. Bütün kumaşlar içinde kadife kumaştan yapılan kesme ve hâşe sayısı 10 tane idi. Bu durum aynı zamanda koyu tonların az olarak kullanıldığını da gösterir.

Çuka kumaş üzerinde ipekli kumaşlarda olduğu kadar farklı renkler uygulanabildi. Çuka kumaşlarda kullanılan renkler; cam göbeği, cevizî, gül penbe, ateşî, al, çağla, siyah, turuncu, gümüşî, kurşunî, hevâyî¹³, göz çuka¹⁴, zeytunî idi.

¹² Dört ayrı renkten dokunmuş, renkli ve ince iplikli kumaş. Bkz. (Apak, Gündüz, Eray 1997: 24)

¹³ BOA, *MAD*, 22097: 42.

Kesme ve hâşede açık tonlar revaçtaydı. Özellikle pembe ve tonları, beyaz ve gümüşî renk en çok kabul görenlerdi. Bunun nedeni, açık renklerin insanlar üzerinde neşe verici, olumlu etki bırakmasından kaynaklanıyor olsa gerekir. 197 kesmenin 30 tanesi pembe ve gülpembe renklerinden oluşurken 26'sı beyaz, 16'sı gümüşî idi. Pembe dîbâdan yapılan kesmeler, at takımları arasında diğerlerine göre geniş yer tutmaktaydı. Özellikle dîbâ ve atlas kumaşlarda kullanılan diğer renkler, mâî, kurşunî, al, mor, cevizî, batlıcanî, ateşî, sarı, boz, sincabî, samanî, camgöbeği, hevâyî, deryayî, lâcîverd ve leylâkî olarak isimlendirilmiştir. İsimlendirmede doğanın çeşitli unsurlarından esinlenilmiş olduğu izlenmektedir. Ateş, hava derya gibi. Bunun yanında bitki ve hayvan isimleri renkleri tarifte kullanılmıştı. Sincabî, leylâkî, batlıcânî, cevizi, çağla gibi. Renkleri tarifte ifadelerin zenginliği dikkat çekmekte olup 197 kesme ve hâşe'de 35 farklı renk sayılabilmektedir. Bu Osmanlı'nın binit takımlarına yansıyan kültür zenginliğini göstermektedir.

Kesme ve hâşeler, eyer üzerine kaplanan kumaş ile uyum içindeydi. Bu uyum, bazen aynı tonların kullanılması ile bazen de zıt renklerin kombine edilmesi ile sağlanmaktaydı. Bu renk kombinasyonlarından biri de turuncu ve yeşildi. Turuncu çukadan yapılan kesme üzerine yeşil kadifeden kaplanmış eyer tasarlanmıştı¹⁵. Diğerine de örnek verilirse, çağla rengi çuka kesme ile yine aynı renk ve kumaştan kaplanan eyer dizayn edilmişti¹⁶. Sim kaplı eyer ise çoğu zaman farklı renklerdeki kumaşların üzerine tek renk olarak uygulanmıştı¹⁷.

Mâî renk çok tercih edilmesede her tür kumaşa uygulanmaktaydı. Uygulandığı kumaşlar arasında, dîbâ, çuka, kemhâ, cânfes, bulunmaktaydı. Mâî renk, kesmelerde astar olarak atlas kumaş üzerinde düşünülmüştü.

Abânî (Ağbâni, Ağbani) yine ipekli bir kumaştı. Çözüğü ipek iken, atkısı pamuktan olan bir dokuma idi. Kumaşın karakteristik özelliği, zemininin beyaz dalları safran renginde desene sahip olmasıydı (Tezcan 1933: 33).

Savaşlardaki başarılarla atlar sayesinde ulaşılması, ata bir minnet borcu olarak, at kuşamında değerli kumaşların kullanılmasına neden olmuş olmalıdır. Nef'inin bir şiirinde bu düşüncemizin izlerine rastlanır.

Vâdi-i medhinde cevân etdigiyçün yaraşur

¹⁴ BOA, MAD, 22097: 45.

¹⁵ BOA, MAD, 22097: 16.

¹⁶ BOA, MAD, 22097: 14.

¹⁷ BOA, MAD, 22097: 22-23.

*Atlas-ı çarh olsa rahş-ı tab'uma bergüstevân*¹⁸

Atların böylesine güzel kumaşlarla süslenmesi, Osmanlılar için zaferi simgelemektedir. 17. Yüzyıl divan şairlerinden olan Nef'î bunu bir şiirinde şöyle dile getirmektedir:

Sanurlar eşheb-i rûz-ı hümayûn fâl-ı nusretdür

*Görenler gâhî üstünde cül-i dîbâ-yı zîbâyı*¹⁹

Osmanlı süvari alayının geçişine tanık olan Busbeck, Türk atlılarını zarif bulur, beygirlerin hâşelerinin değerli taşlarla ve gümüş sırma ile işlenmiş olduğunu belirtir (1939: 197). Yine Ali Ufki Bey,²⁰ anılarında Türklerin koşum atlarının her zaman çok gösterişli olduğu ve eyerlerin muhteşem olduğu, bunların genellikle gümüş ve değerli taşlarla süslü olduğunu yazar (Stephanos ve Berthier, 2004: 62).

18. yüzyılda değerli taş ile süsleme yok denecek kadar azalmıştır. İncelediğimiz defterde sadece bir tane kesme ve hâşe değerli taş ile işlenmiştir. Bu da 3 Mart 1757 tarihinde padişah III. Osman'a bayram hediyesi olarak sunulan at takımı içerisindeki yer alır. III. Osman'a hediye edilen bu kesme ve hâşe siyah kemhâ üzerine olup saçağı mercanlıdır²¹. Bunun dışında özel olarak taş ismi belirtilerek döşenmiş kumaş bulunmamaktadır.

18. yüzyılda değerli taş kullanımı azalmış olsa da gümüş ve işlemeden vazgeçilmemiş hâşe ve kesmeler yıldız ve simle donatılmıştır. Bunun yanında saçaklarla daha gösterişli hale getirilmiştir. Saçaklar, fidan işlemeli, ibrişim, kılâbdan, yıldızlı sim koğa, som olarak tanımlanmıştır.

Kesme ve hâşeler bazen düz renk kumaştan tasarlandığı gibi motifli kumaşlardan da tasarlanmıştır. Kullanılan motifler içinde en çok tercih edileni ise *pesend* işleme olmuştur²². Düz ve verev çeşidi olan bu işleme çeşidi, 16. yüzyılda çok yaygın olarak kullanılmıştır (Melek Sevüktekin Atak 1997: 45). 18. yüzyılda bu motifin at binit takımlarında da yaygın olarak

¹⁸ *Benim şairlik atım, senin övgü alanında dolaştığı için ona atlasa benzeyen gökyüzü örtü olsa yakıştır.* Bkz. (Kam 2003: 178).

¹⁹ *Kutlu bir günde kar atın üzerindeki süslü atlas kumaştan yapılmış örtüyü görenler, onu zafer habercisi zanneder.* Bkz. (Kam 2003: 178).

²⁰ Ali Ufki Bey, Wojciech Bobowski adında bir Leh ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş ve Kırım Tatarları tarafından tutsak edilerek saraya alınmıştır. Enderun'da eğitimini tamamlayan Ali Ufki Bey birçok dil bilmektedir. Saray Betimlemesi olarak yazdığı eser 1665'te İtalyanca'dır. Birçok dilde çevirisi bulunmaktadır. Bkz. (Yerasimos, Berther 2004: 14).

²¹ BOA, MAD, 22097: 15. (Ayrıca, Bkz. Belge 1).

²² *Pesend*, büyük desenlerin içinin büyük ve küçük yaprak çalışmalarıyla doldurulan bir hesapişi iğnesi olarak tanımlanmaktadır. Bkz. (Onuk, 2005: 231).

kullanılmasından, modelin geçerliliğini koruduğu dahası yaygınlaştığı söylenebilir. Çeşit olarak ise bükme pesend ifadesi yer almıştır²³. Pesend motiften sonra en çok tercih edilen motif, *rumî* motiftir. Bu motif, Selçuklular zamanından itibaren kullanılmakta, taş, çini, ahşap, kumaş ve metal gibi bir çok esere uygulanabilmektedir (Melek Sevüktekin Atak 1997: 33). Rumî, süslemecilikte kumaş motiflerinde olduğu gibi, stilize edilmiş bitki ve hayvan işlemleri olarak tanımlanır (Kuşoğlu 1994: 129). Tahsin Öz, rumî motifin bezelye çiçeği veya yaprağından alınmış olduğu bitkisel bir motif olduğu kanaatine karşı çıkar. Öz, zoomorfik esasları baz alarak motifin kuş kanatlarına benzerliğine dikkat çeker (1951: 97). Celal Esad Arseven ise rumî motifi tanıtırken, Öz'ün aksine, bu motifin İslamiyet'in kabulüyle hayvansal görünümünü kaybettiğini, bitkisel bazı eklemelerle karışık (arabesk) bir üslup halini aldığını belirtir (Arseven 1983: 1714). Kaynağı konusunda farklı görüşler olsa da bu işleme bitkisel motif olarak karşımıza çıkar.

18. ve 19. yüzyıllarda çiçek motifleri yaygınlık kazansa da (Çetindağ 2002: 175) at binit takımlarında çiçek motiflerine çok rastlanmamaktadır. 213 kesme içinde sadece 6 tanesi çiçekli motiften oluşmaktadır. Bunlar da daha çok kemhâ kumaşlar üzerinde görülmektedir²⁴. Bu çiçekler, gölgeli çiçekli, cingâri çiçekli, unnâbî çiçekli, göz çiçekli veya renkleri ile al çiçekli, yeşil çiçekli olarak betimlenmiştir. Çiçeklerin cinsi belirtilmemektedir. Diğer kumaşlarda bu yüzyılda çiçekli motifler tercih edilse de at binit takımlarında çok fazla tercih edilmemektedir.

Bir diğer işleme çesidi ise, sırma işlemdir²⁵. Bu teknikte ise, ince hale getirilmiş altın veya gümüş tel kullanılır. Eğer bu tel ipek tel üzerine olursa kılabdandan tabir edilir (Arseven 1983: 1796). Klaptan, eğirme çarkında ince iplik üzerine altın yada gümüş tel sararak hazırlama tekniğiydi. Bunun altın tellisine sırma, gümüşten olanına ise sim deniliyordu (Sakaoğlu, Akbayar 1999: 215). Kesmelerde zemin, genellikle adı geçen kumaştan yapılmakta ve gümüş klaptanla dokunmaktaydı²⁶. Sırma işleme kesme hâşe sayısı çok fazla yoktu, sadece iki taneydi. Seraser, altın ve gümüşle dokunan kumaşların en pahalısı ve en göz alanıydı (Tezcan 2007: 33). Bu dönemde at binit takımlarında serasere hiç rastlanmadı. Sırma işlemenin çok az ve seraserin hiç olmaması ekonomik olarak zorluk yaşayan devletin bazı konularda kısıtlamaya gittiğini düşündürmektedir.

²³ BOA, MAD, 22097: 13.

²⁴ BOA, MAD, 22097: 46.

²⁵ BOA, MAD, 22097: 32.

²⁶ İpek ipliğe sarılmış altın veya gümüş alaşımli tel. Bkz. (Tezcan, Okumura 2007: 11).

Kesmeler ve hâşeler ata özel hazırlanırdı. Bu nedenle kullanılacak olan atın cisine göre tanımlanırdı. Bu da kesme ve hâşenin atın vücut ölçülerine göre özel kesilerek dikildiği göstermektedir. Bazı takımlarda bu durum; *Penbe dîbâ üzerine yaldızlı ufak sîm kabaralı kesme-i rûmî*²⁷, *Gümmüş dîbâ üzerine yaldızlı sîm kabızalı kesme-i rûmî*²⁸, *Gülpenbe dîbâ üzerine yaldızlı sîm hurda kabaralı kesme-i bârgîr*²⁹ örneklerinde olduğu gibi özel olarak belirtilmişti.

At üzerine örtülen bu unsurların satatü bakımından belirleyici özelliği bulunmaktaydı. Bu da örtülerin saçaklı olmasıydı. Saçaklı örtüleri ancak devlet ricalinden olanlar kullanabilirdi (Pakalın 1971: III, 75). Saçaklara da özel desenler uygulanmaktaydı. Bu dönemde fide veya fidan desenli saçaklar revaçtaydı. Bu saçaklar bazen değerli taşlarla süslenmekteydi. Fakat incelediğimiz takımlar içinden sadece bir tanesinin saçakları mercanlıydı³⁰.

18. yüzyılda bu defterde adı geçmeyen fakat at örtüsü olarak kullanıldığı bilinen malzemeler bulunmaktadır. Süslü eyer örtüsü olarak geçen *Zînpûş bunlardan biridir* (Sönmez 2001: 23). Yine ismi geçmeyen fakat kullanıldığı bilinen *teğelti*, eyer altına konulan üstü deri kaplı keçedir (Sümer 1983: 45; Pakalın 1971: 486). Teğelti, kaltağın sırtını rahatsız etmemesi için tasarlanmış bir örtüdür. Bunların yanında günlük yaşamda kullanılmayan kumaş dışında malzemelerden yapılan at örtüleri de vardır. Bunlardan *yancık* halk arasında *depenği* olarak bilinir. Yancığın asıl kullanımı savaşları atı saldırılardan korumak içindir. Atın iki yanını örten yancık meşin veya metal kaplı olası nedeniyle zırh görevi gördü (Pakalın 1971: 604; Sönmez 2001: 22). Yine zırh olarak *yapuk* kullanılırdı. (Sönmez 2001: 23). Saray'da bu işle uğraşan *Yapukciyan-ı Hassa* adıyla özel bir esnaf grubu da bulunmaktaydı³¹. Bu sınıf, saray atları için yapılacak olan örtüleri dikerdi. Post olarak geçen örtüler ise daha çok kaplan ve samur gibi hayvanlardan elde edilen örtülerdi (Sönmez 2001: 23).

İncelediğimiz deftere göre, at binit takımlarının kumaş unsurları, renk ve desen açısından çeşitliliği boldur fakat değerli mücevherlerle süsleme yok denecek kadar azdır.

2. At Binmeyi Kolaylaştıran Unsurlar

Eyer ve Palan: Eğer, aslı iyar galatı eyer olarak geçmektedir. Eyerlemek terimi ata takım vurmak anlamında kullanılır (Sümer 1983: 38).

²⁷ BOA, MAD, 22097: 31.

²⁸ BOA, MAD, 22097: 22.

²⁹ BOA, MAD, 22097: 43.

³⁰ BOA, MAD, 22097: 15.

³¹ BOA, MAD, 185: 9.

Binit takımı içinde kumaş kullanılan aksanlardan biridir. Kullanılan kumaşlar, estetik açıdan göze hoş görüldüğü gibi aynı zamanda biniciye de rahat bir oturma sağlar.

Defterde hediye edilen eyerler, genellikle *yaldızlı ve simli* olarak betimlenir. Yıldız, herhangi bir cismin yüzeyinin altına benzer bir hale getirmek için kullanılan altın suyu veya bir yüzeye uygulanan gayet ince altın tabakası anlamına gelmektedir (Arseven 1983: V, 2183). Bu da incelediğimiz dönemde eyerlerin som altından yapılmadığını, altın suyuna batırıldığı veya ince kaplama altın çekildiğini göstermektedir. Eyerler, genellikle sim kablu veya simli eğer olarak ifade edilmişti. Bazı eyerler sim kablu olarak belirtilirken bazılarının simli olarak belirtilmesi ikincisinde sim oranının daha düşük olduğunu düşündürse de kayıtları tutan katibin bazı zamanlarda kısaltarak yazdığı da düşünülebilir.

Eyerler, değerli kumaşlarla kaplanmakta ve atın üzerine örtülen örtüler ile uyum içinde tasarlanırdı. Örneğin, 28 Şubat 1757 tarihinde III. Osman'a Kadı Mehmed Paşa'dan, hediye olarak gelen esb-i mısırî takımı içinde, cevîzî çuka kesme ve hâşe'ye uyum içinde olan cevîzî atlas sim kablı eyer hediye edildi³². Aynı gün gelen bir diğer hediye ise, al kadife kesmeye uygun tasarlanan al kadifeli sim kablı eyerdi³³. Eyer üzerinde bulunan kumaşlarda da motifler mevcuttu. Kesme ve hâşelerde olduğu gibi eyerlerde kullanılan çiçek motifleri çok azdı. Bir yerde sadece 'Sim güllü kadife eğer' ifadesi geçmekteydi³⁴.

Palan bilindiği gibi, yük hayvanlarına vurulan semerdir. Sarayın has ahur halkı arasında palan yapanlar *palan duzân-ı hassa* olarak isimlendirilmişlerdir (Pakalın 1971: II, 750). Hediye edilen palanlar sade bir şekilde ifade edilmiş ayrıntıya girilmemiştir. Genellikle *yaldızlı sim palan* olarak betimlenmiştir. Palan bütün takımlar içinde yer almamıştır. İncelediğimiz 208 at binit takımı içinde sadece 27'sinde bulunmaktadır.

Raht, Başlıklar ve Rüşme: Raht, atın göğsüne takılan süs eşyasıydı ve başlık ile birlikte kayıtları tutulmuştu. Başlık, şaşak, alın, boğaz, sine-bend (göğüs) ve göbek kayışı rahtı oluşturan unsurlardı. Raht ve başlık at binit takımının vazgeçilmez öğeleriydi. Bu öğeler genellikle metal aksanlardı. Raht hazinesi kayıtlarında her ne kadar saf altından kayıtlı olanlar mevcut olsa da adı geçen defterde raht ve başlık genellikle gümüşlendi.

Rahtlar, yapılış tarzına, şekline ve fonksiyonlarına göre çeşitli isimler almaktaydı. Bu defterde divan rahtı, kemer raht, çapkun raht ve yahalı raht (?) olarak isimlendirilenler mevcuttu. 208 takımın 182'si enselikli olarak özellikle belirtilmişti.

³² BOA, MAD, 22097: 13.

³³ BOA, MAD, 22097: 13.

³⁴ BOA, MAD, 22097: 25.

Rişme, Şemsettin Sami tarafından zincirden gem olarak olarak tanımlanmıştır (1317: 665) Halk dilinde *reşme* olarak geçen kelime, atın çenesi altına vurulan gem, yular zinciri olarak bilinir. (Sümer 1983: 53). Süslü at başlığı olarak tanımlansada bizim çalışmamızda rişmeler başlıktan ayrı olarak kayıtlara geçmiştir. (Başbuğ 1986 : 97). Bu nedenle rişmenin sadece yular olarak kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bütün takımlarda rişme bulunmamaktaydı. 208 takım içinde 133 rişme kaydına rastlandı. Bunlardan 33'ü yaldızlı ve simli idi. Defterde bir kere rastlanan *yedekkeş*³⁵ ifadesi de yular anlamında kullanılırdı (Şemseddin Sami 1317: 1544). Atı idare etmek için kullanılan *dizgin ve licâm* ise incelediğimiz takımların içinde sadece bir tanesinde yer almaktadır³⁶. Yine gem takımı olarak bilinen *bîlân* ve kamçı olarak bilinen *tâziyâne* 18. yüzyılda kullanılan terimler olmasına rağmen bizim çalışmamızda adı geçmemektedir (Sönmez 2001: 21-24).

Raht, başlık ve rişme de metal işlemler kullanılmıştır. Bu işlemler incelediğimiz defterde, saat kapağı örneği, yılanlı saat kapağı örneği³⁷, armakârî³⁸, rumî, satrancî³⁹, yaldızlı, ibrişim püsküllü, rehyalı (?) olarak belirtilmiştir. Bu raht ve başlıklardan 13 tanesi özel olarak mükemmel olduğu ifade edilmiştir. Bir tanesi mercanlı bir tanesi de taşlı olarak tanıtılmıştır. Taşlı olanın hangi taş ile işlendiği belirtilmemiştir. Metal aksanlarda yine taş ve mücevveher kullanımı azalmış fakat kullanılan motiflerde zenginlik artmıştır.

Rikâb / Üzengi: *Üzengi*, ata binildiği vakit ayakları koymak için eyerin iki tarafına kayışla asılan ve istenildiğinde uzaltılıp kısaltılabilen, altı düz madeni halkadır (Arseven 1983: V, 2183; Resim 1.). *Üzengi*, binicinin kuvvetini arttırdığı gibi yere basma duygusu verir. Bu da daha rahat bir biniş sağlar. *Üzengin*in önemi şöyle de ifade edilebilir. *Üzengili* binicinin attığı ok, *üzengisizin* attığı oka göre daha uzağa düşer (Sümer 1983: 90; Bikkul 1949: 128).

*Üzengin*in at takımlarında bulunması zenginliği gösteren bir unsurdu. Sümer, eski zamanlarda yoksul binicilerin pahalı olması nedeniyle demir *üzengi* kullanmadıklarını belirtir (1983: 93). Tabi ki sarayda

³⁵ BOA, MAD, 22097: 47.

³⁶ BOA, MAD, 22097: 47.

³⁷ Yılan motifli.

³⁸ Arma, bir devlet, bir şehir, bir firma ya da bir ailenin kendisine özgü ifadelerin bir araya getirilmesinden ortaya çıkmış biçimlerdir. Bkz. (Kuşoğlu 1994: 20). Armakari de bu desenin işlenmesi ile yapılan sanat olmalıdır.

³⁹ Arnavut zinciri gümüşten yapılan bir zincir çeşididir. Genellikle saat kösteği olarak kullanılmıştır. Arnavut zinciri denilmesinin sebebi, Osmanlılar döneminde Arnavut asıllıların bu zincire çok değer verip satın almalarından dolayıdır. Bkz. (Kuşoğlu 1994: 21).

kullanılan üzengiler demir olmasının ötesinde, gümüşten veya altından yapılmaktaydı.

İncelediğimiz defterde rikâb olarak kayıtlara geçen üzengiler çift olarak yazılıdır. Bir çift üzengi, kayışla birbirine bağlanarak atın iki yanına sarkıtılırdı. Adı geçen defterde üzengi kayışlarına özel bir kayıt düşülmemiştir. Minyatürlerde üzengi, kesmenin üstüne eyerin altına yerleştirilmiştir. *Resim 2*'de üzenginin bağlı olduğu kayışın ucu görünmektedir (Bkz. *Resim 2*).

Metal aksandan oluşan bu parça üzerinde motifler daha net görülebilmekteydi. Tespit edebildiğimiz 104 üzengiden 98'i armakarî motiflidir. Bunun yanında laleli, minekarî⁴⁰ ve kalemlî⁴¹ motiflerinin adı geçmektedir. Üzenginin üzerinde bulunan motifler, diğer metal aksanlarla uyum içinde olmasına dikkât edilmeden, bağımsız tasarlanabilmekteydi.

3. Silah

Gaddâre ve Topuz: Pala cinsinden bir tür silah olan *gaddâre* at binit takımı içinde yer almıştır (Pakalın 1971: I, 640). 18. yüzyıl at binit takımı arasında yer alan *gaddâre* neredeyse at binit takımının olmazsa olmazı idi. İncelediğimiz 208 at binit takımı içinde 200'ünde *gaddâre* bulunmaktaydı. Silahın at binit takımı içinde yer almasının en önemli nedeni atın bir savaş aracı olarak görülmesinden ve ava çıkıldığı zaman ihtiyaç duyulmasından kaynaklanmaktaydı.

İncelediğimiz defterde, binit takımı içinde silah türü olarak *gaddârenin* yanında *topuz* da at binit takımı içinde yer almıştı. Bu silah, incelediğimiz defterde kayıtlara *debbûs* olarak geçmişti⁴². Silahın icadından önce kullanılan savaş aletlerinden biri olan topuz, baş tarafı yuvarlak olduğu için bu ismi almıştı. Topuzlar tek parça demir veya bakır olarak yapılabildiği gibi sapları ağaç ve baş tarafları demir veya bakır olarak da tasarlanmıştı.

Osmanlı'da süvariler topuzu eğerin sol tarafına asarlardı⁴³. *Debbûs*'da *gaddare* gibi sim yıldızla süslenirdi⁴⁴. Fakat bunların sade tasarlanmış olanı da hediyeler arasında yer almaktaydı. 208 takım içinde

⁴⁰ Mine, değişik maden oksitlerinin cam tozları ile karıştırılmasından ortaya çıkarılan birleşimdir. Mine hangi madenin oksidinden yapılmış ise onun rengini ve adını alır. Mine toz durumunda hazırlanır, eser üzerinde istenilen yere doldurulur ve fırınlanır. Fırında eriyen mine açılmış maden boşluklarına dolar ve soğumaya terk edilir. Bu yöntemle yapılan işleme de minekârî denir. Bkz. (Kuşoğlu 1994: 111).

⁴¹ Kalem, altın ve gümüş levha ya da eşya üzerine çizilmemiş her türlü biçimi, kakma, kesme veya sade kalem işçiliklerini işlemekte kullanılan ucu sivri çelik çubuk. Bkz.(Kuşoğlu 1994: 84). Bu çubukla yapılan işi anlatmaktadır.

⁴² BOA, *MAD*, 22097: 16.

⁴³ BOA, *MAD*, 22097: 9-52.

⁴⁴ BOA, *MAD*, 22097: 32.

sadece 6'sında debbûs bulunmaktaydı⁴⁵. Bunlardan ise bir tanesinde topuz ifadesi geçmekteydi⁴⁶.

At binit takımlarında gaddârelerin kabzası, kesme, raht veya başlığa göre uyumlu bir şekilde tasarlanırdı. Gaddârelerin kabzaları kadife, atlastan veya çuka kumaşla bezenir, simli ve yıldızlı olarak hediye edilirdi. Hediye olarak sim kabzalı gaddâreler en çok tercih edilendi. 200 gaddâre içinde 138'i sim kabzalı idi. Bundan sonra ise taş kabzalı gaddâreler revaçtaydı. Bazı gaddâreler değerli taşlarla bezendirilerek değeri daha da arttırılırdı. Taş kabzalı gaddârelerin sayısı ise 21 idi⁴⁷. Örneğin, 1757 yılında has ahur hazinesi kanalıyla darüssade ağasına hediye edilen at binit takımı içinde yer alan gaddare taş kabzalı idi⁴⁸. Kabzaların bazıları fildişinden yapılmaktaydı. Fildişinden yapılan gaddâreye elimizde sadece bir örnek vardır. Bu da 21 Mayıs 1759 yılında padişah III. Mustafa'ya hediye edilen bir at binit takımının içindeydi⁴⁹. *Balta, küling*⁵⁰, *hıst* (Devellioğlu 1984: 434; Redhouse 1992: 1337) bu dönemde at takımlarında adı geçen silahlar olsada bizim çalışmamızda rastlanmamıştır.

Değerli parçalardan oluşan bu koşum takımları raht hazinesinde saklanırdı. Bu hazinenin kayıtları dikkatli bir şekilde tutulurdu. Raht hazinesi, padişaha ve saray mensuplarına ait atların barındığı Has Ahur'un resmi adı olan Istalb-ı Amire'nin üst odalarında yer alırdı. Burada değerli taşlarla süslenmiş eyer ve at takımları muhafaza edilirdi. Bu hazineden Raht-ı Hümayun Hazinedarı sorumlu olup, buradaki değerli eşyaların listesini tutardı⁵¹. Eskiyen, yıpranan parçalar *hazinedar ağanın* sorumluluğunda bozdurularak yenilenirdi. Devletin para sıkıntısı çektiği zamanlarda ise Has Ahur' daki altın ve gümüş eşya Darphâne-i Âmire'de sikke haline getirilirdi (Özcan 1995: 287).

Sonuç

Buraya kadar anlatıklarımız makalemizin başında açıkladığımız hipotezi doğrulamaktadır. At binit takımlarının her üç açıdan gösterdiği özellik onların yalnız at binme ile ilgili fonksiyonel malzeme olmadığını bu özellikleri kadar Osmanlı monarşisinin ideolojisini açıklayan ve etkin kılmayı hedefleyen semboller olduğunu kanıtlamaktadır. Nitekim defterdeki

⁴⁵ BOA, MAD, 22097: 39.

⁴⁶ BOA, MAD, 22097: 9.

⁴⁷ BOA, MAD, 22097: 25.

⁴⁸ BOA, MAD, 22097: 37.

⁴⁹ BOA, MAD, 22097: 47.

⁵⁰ Sönmez'in *külnik* olarak ifade ettiği taş kırma aleti (2001: 23). Devellioğlu'nda *küling* olarak geçer. Bkz. (Devellioğlu 1984: 638).

⁵¹ BOA, MAD, 1186: 3-4.

malzemeler at kuşamında değerli malzemelerin kullanıldığını göstermektedir.

Atların savaşlardaki başarıları, sahiplerinin en güzel şeyleri atlarına layık görme duygusunu oluşturmuştu. Bu da rütbe gereği, üst seviyedeki bir komutanın başarıya katkısı değerine göre daha fazla olduğu varsayılarak, rütbeye göre at kuşamı da zaman içinde yerleşmiş ve teşrifat kurallarının bir parçası olmuştur. Özellikle törenlerde donatılmış bir at, devletin gücünü, zenginliğini halka ve diğer devletlere göstermede bir araç olmuştur.

Atın önemi, törenlerde, bayramlaşmada, ulufe dağıtımında, halvet ilanında, sahil saraylara göç gibi önemli günlerde devlet erkânının birbirine at hediye etmesi sonucunu getirdi. Atlar kendilerine özel olarak tasarlanmış olan binit takımlarıyla hediye edildi. Bu takımlarda değerli kumaş ve metallerin kullanılması, desen ve motiflere dikkat edilmesi hediyein değerini daha arttırdı. Böylece at takımlarıyla ilgili sanat kollarında büyük bir uzmanlaşma ortaya çıktı. Aynı ürünün çeşitli parçalarını yapan ayrı sanatkarların varlığı bu faaliyetin maddi ve manevi kültürel boyutunun da derinliğini düşündürmektedir. Belki de rahtın, eyerin, kesmenin üretimi kadar onlar üzerindeki motif ve desenlerin dizaynı, kombinasyonu bu faaliyete *güzel sanat* niteliği kazandırmıştır..

18. yüzyılın ikinci yarısında hediyeleşmeye yansıyan takımlardan takımların bir sanat eseri olduğu dikkat çekmektedir. Atı idare etmekte kullanılan bu aksanlarda zenginlik öylesine yansıtılır ki monarşinin gücü burada hissedilirdi. Renk tercihindeki zenginlik ise bu gücü pekiştirmektedir.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Maliyeden Müdevver Defteri (MAD)*, 22097, s. 9-52.

Topkapı Sarayı Müzesi, Envanter numarası: 36/251.

BOA, *MAD*, 185.

BOA, *MAD*, 1186.

Topkapı Sarayı Müzesi, *Sûrname-i Vehbi*, A 3593, 110b.

Abdurrahman Şeref, (1331). “Onüçüncü Asrı Hicride Divan Teşrifatı”, *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, C.I-IV: 356.

Abdülaziz Bey, (2000). *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Apak, Melek Sevüktekin, Gündüz, Filiz Onat ve Eray, Fatma Öztürk (1997). *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Arseven, Celal Esad (1983). *Sanat Ansiklopedisi IV-V*. İstanbul: MEB Yayınları.

- Başbuğ, Hayri (1986). *Aşiretlerimizde At Kültürü*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları.
- Bikkul, Ahat A. (1949). “Topkapı Sarayı’nda Has Ahır”. *Güzel Sanatlar* (6): 118-131.
- Busbecq, Ogier Ghislain de (1939). *Türk Mektupları*. Çeviren: Hüseyin Cahit Yalçın, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Çetindağ, Yusuf (2002). “Türk kültüründe Hayvan ve Bitki Motifinin Seyri”. *Türkler* 4: 171-181.
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa (1995). *Zübde-i Vekayiat*. Hazırlayan: Abdülkadir Özcan, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Devellioğlu, Ferit (1984), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedi Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Esad Efendi (1979). *Teşrifât-ı Kadîme*. İstanbul: Çağrı Yayınları (Tıpkı basımlar).
- Esemenli, Deniz (1998). “Osmanlı Sarayı’nda At ve Raht”. *At ve Sanat Portakal Dünya Sanatı* (11): 100-125.
- hptt: tdkterim.gov.tr (02.01.2010).
- Hammer, Joseph Von (1993). *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.2, (Çev. Mehmed Ata Bey). İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Kam, Ömer Ferit (2003). *Divan Şiirinin Dünyasına Giriş*. Hazırlayan: Halil Çeltik, Ankara: MEB Yayınları.
- Karal, Enver Ziya (1942). *III. Selim’in Hatt-ı Hümayunları*. Ankara: TTK.
- Kuşoğlu, Mehmet Zeki (1994). *Resimli Ansiklopedik Türk Kuyumculuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1971). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Redhouse, James W. (1992), *A Turkish and English Lexicon*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Sakaoğlu, Necdet, Akbayar, Nuri (1999). *Osmanlı’da Zenaattan Sanata 2*. İstanbul: Körfezbank Yayınları.
- Sönmez, Ebru (2001), *1129/1717 Tarihli Deftere Göre Raht Hazinesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sümer, Faruk (1983). *Türklerde Atçılık ve Binicilik*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Şemseddin Sami (1317), *Kamus-ı Türki*. C.I, Dersaadet: İkdâm Matbaası.
- Onuk, Taciser (2005). *Osmanlı Çadır Sanatı (XVII-XIX. Yüzyıl)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Öz, Tahsin (1951). *Türk Kumaş ve Kadifeleri II*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

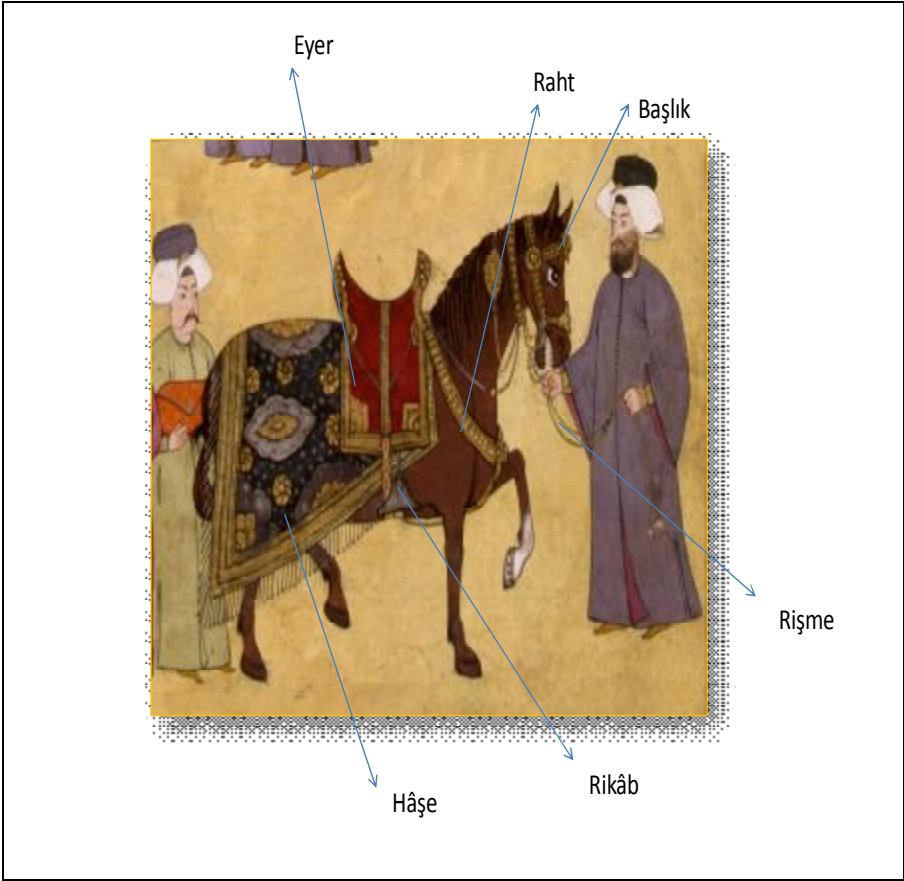
- Tezcan, Hülya (1993). *Atlaslar Atlası Pamuklu, Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tezcan, Hülya, Okumura, Sumiyo (2007). *Döşemelikler*. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1988). *Osmanlı Devlet Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*. Ankara: TTK.
- Yatman, Nurettin (1945). *Türk Kumaşları*. Ankara: Maarif Matbaası.
- Yerasimos, Stephanos, Berthier, Annie (2004). *Albertus Bobovius ya da Santuri Ali Ufki Bey'in Anıları Topkapı Sarayında Yaşam*. Çeviren: Ali Berktaş, İstanbul: Kitapevi Yayınları.

Ekler

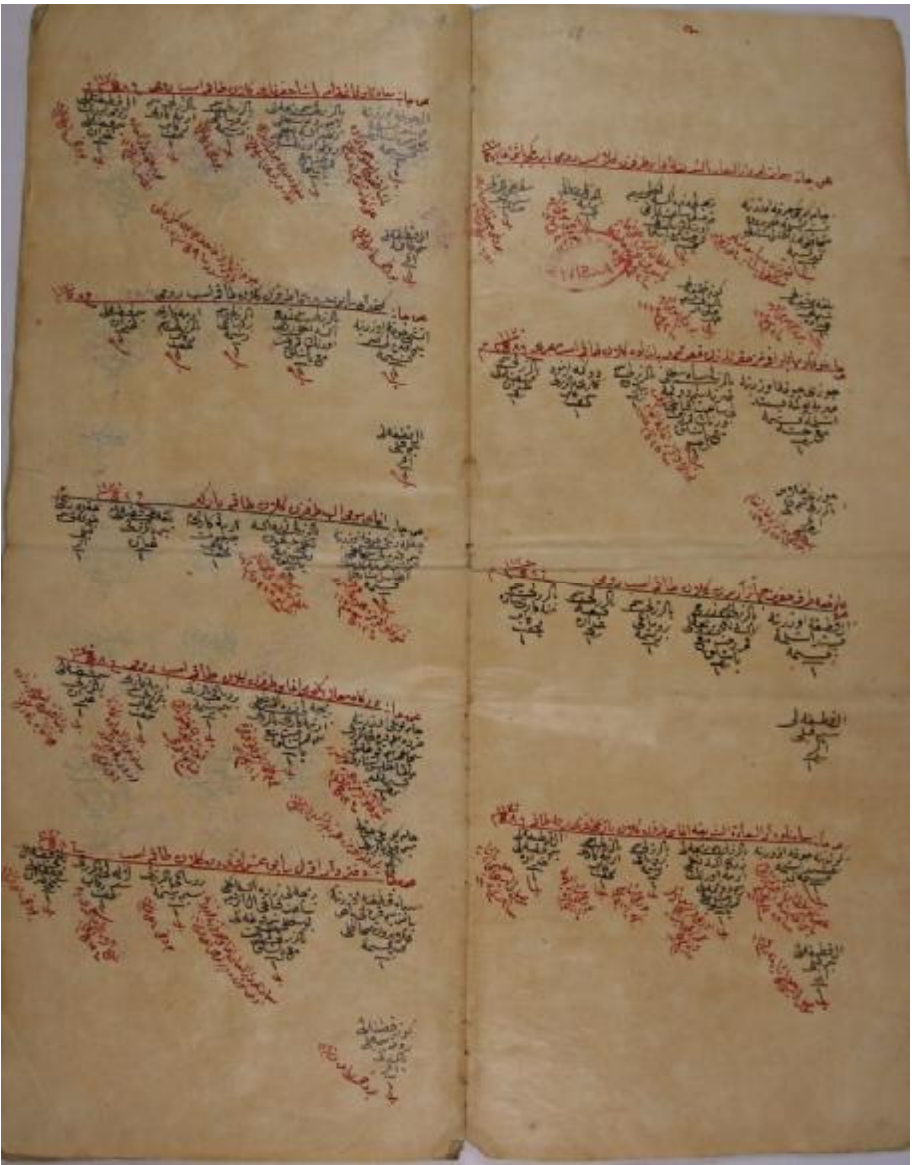
Resim 1. *Üzengi.*

Kaynak: Topkapı Sarayı Müzesi, Envanter numarası: 36/251.

Resim 2. At Binit Takımı

Kaynak: Topkapı Sarayı Müzesi, *Sûrname-i Vehbi*, A3593, 110b ayrıntı.

Belge 1. Has Ahur deferinden iki sayfa.

Kaynak: BOA, MAD, 22097, s.14-15.